

RAZVOJ NACIONALNOG POKRETA ZA KVALITET U SRBIJI

DEVELOPMENT OF THE NATIONAL QUALITY MOVEMENT IN SERBIA

dr Ratko Uzunović¹⁾, mr Borislava Jakšić²⁾

Rezime: Razvoj privrede Srbije u poslednja dva veka je veoma povezan sa Evropom. Početkom devedesetih godina zemlje EU su formirale "jedinствeno evropsko tržište", pre svega harmonizacijom tehničkog zakonodavstva. To je podstaklo pripremu i usvajanje "Programa Vlade Republike Srbije za unapređenje kvaliteta" krajem 1992. godine. U ovom radu autori iznose činjenice o aktivnostima "Saveta Srbije za kvalitet" od 1993. na realizaciji Programa Vlade, kao i informacije o uspešnoj saradnji naučnih radnika, stručnjaka i privrednika na unapređenju konkurentnosti privrede Srbije radi ubrzanja procesa integracije sa EU. Stvara se "Nacionalni pokret za kvalitet" uz podršku države, ali posle 2000-te godine podrška države sopstvenom naučnom i tehnološkom razvoju i nacionalnom pokretu za kvalitet opada.

Ključne reči: nacionalni pokret za kvalitet, menadžment, konkurentnost, tržište EU, razvoj.

Abstract: The development of the Serbian economy in the last two centuries is closely connected with Europe. In the early nineties, the EU countries have formed a "single European market", mainly through harmonization of technical legislation. This has motivated preparation and adoption of "The Program for Quality Improvement of the Government of the Republic of Serbia" in late 1992. In this paper, authors present facts about the activities of "The Quality Council of Serbia" on implementation of Government's Program from 1993, as well as information on successful cooperation of scientists, professionals and entrepreneurs aimed to improve the competitiveness of Serbian economy in order to accelerate process of the EU integration. The so-called "National Quality Movement" was formed with the support of the state, but after 2000 this support to scientific and technological development and the national quality movement in Serbia has been reduced.

Key words: national quality movement, management, competitiveness, EU market, development.

1. UVOD

Pojam „nacionalni pokret za kvalitet“ mogao bi se definisati kao udružena aktivnost stručnjaka i privrednika, koji uz podršku države deluju u cilju unapređenja sistema menadžmenta, kvaliteta proizvoda, konkurentnosti privrede, porasta standarda i kvaliteta života stanovništva.

Vlast koja podržava razvoj nauke, privrede i društva, pokazuje odgovornost i organizovanost države koja je sposobna da pokrene celokupno društvo da što uspešnije učestvuje u stalnim privrednim i društvenim promenama koje se odigravaju u svetu. Ovi procesi u Srbiji su vidljivi od druge polovine 19. veka do danas.

U knjizi "Post kapitalističko društvo", Peter F. Drucker – jedan od vodećih teoretičara novog svetskog poretka, smatra da je ključni uslov za

uspeh svake države (politike i privrede) - njena sposobnost transformacije ka društvu znanja i društvu organizacija. Kada se posmatraju promene u razvijenim zemljama, naglašava Drucker: "izvesno je da smo se u politici već pomakli sa četiri stotine godina suverene nacionalne države do pluralizma u kojem će nacionalna država pre biti jedna od jedinica nego jedina jedinica političke integracije... Ipak, većina takođe zna – ili bar oseća – da se razvijene zemlje kreću ka izlazu iz svega što bi moglo da se nazove "kapitalizam". Tržište će, svakako, ostati efektivan integrator **privredne** aktivnosti. Ali kao društvo, razvijene zemlje su se već pokrenule u postkapitalizam... Onaj pravi, upravni resurs i apsolutno presudan "faktor proizvodnje" sada nije ni kapital, ni zemljište, ni radna snaga. Reč je o znanju" [12].

-
- 1) dr Ratko Uzunović, dipl.inž.maš., 11000 Beograd, Bulevar kralja Aleksandra 185, e-mail: uzunovic@eunet.rs; Predsednik Skupštine Beogradske privredne komore za proizvodnju, zanatstvo, trgovinu i usluge. Zamenik ministra za prosvetu, nauku i fizičku kulturu Srbije od 01. avgusta 1990., a zatim Pomoćnik ministra za nauku i tehnologiju Srbije od 1991. do maja 1998. i prvi Predsednik Saveta za kvalitet Republike Srbije od maja 1993. do maja 1998. Predsednik Jugoslovenskog udruženja za standardizaciju i kvalitet – JUSK od 1999. do 2004.
 - 2) mr Borislava Jakšić, dipl.inž.tehn., 11000 Beograd, Kneginje Zorke 52, Ministarstvo privrede Republike Srbije, e-mail: borislava.jaksic@privreda.gov.rs. Sekretar Saveta za kvalitet Republike Srbije od maja 1993. do maja 1998., a zatim Zamenik Predsednik Saveta za kvalitet Republike Srbije od maja 1998. do 2002.

Vršenje vlasti predstavlja najviši nivo društvene odgovornosti koju moraju imati državnici – po pravilu intelektualci. Bilo bi opasno doživeti scenario o kome je govorio Sokrat još u 5. veku pre Nove ere analizirajući stranputice demokratije: „Ako lopovi i prevaranti konačno demokratski preuzmu vlast, jer kriminalci i zločinci žele moć, nastaće gora tiranija nego u vreme bilo koje monarhije ili oligarhije.“

Postkapitalističko društvo, kaže Drucker, će biti podeljeno jednom novom dihotomijom vrednosti i estetske percepcije. Dihotomija će razlikovati „intelektualce“ i „menadžere“, od kojih se prvi bave rečima i idejama, a drugi – ljudima i radom. Nadvladati i prevazići ovu dihotomiju i stvoriti jednu novu sintezu – biće osnovni izazov i zadatak filozofske i obrazovne sfere u postkapitalističkom društvu.

Dobra, kao i loša, iskustva Srbije u poslednjim decenijama 20. veka, posebno u oblasti društvenog i privrednog razvoja, uvažavajući značajan doprinos domaćeg znanja i tehničko – tehnoloških nauka, dovela su do jačanja svesti o važnosti sopstvenog razvoja, ali i o potrebi saradnje sa razvijenim zemljama i u nauci i u privredi. Nije moguće uspešno saradivati sa razvijenim i najnaprednijim zemljama ukoliko ne posedujemo potrebna znanja kako bi smo se razumeli.

Mnoge uspešne privredne organizacije u Srbiji poslednjih decenija dvadesetog veka zapošljavaju veliki broj inženjera tehničke struke, formiraju projektne biroa, vrše obuku specijalista za potrebe proizvodnje, stvaraju svoje institute ili manje istraživačko – razvojne jedinice kao siguran oslonac u razvoju proizvoda i borbi sa konkurencijom na domaćem i međunarodnom tržištu [1]. U tom periodu vlast, ma kakva da je bila, poklanja značajnu pažnju razvoju obrazovanja, nauke i istraživanja, zahtevajuću odgovornost struke u svemu što nije politika.

Za veliki broj uspešnih firmi u Srbiji „društvena svojina“ nije bila velika smetnja za tržišno poslovanje i sagledavanje neophodnih promena u svetu na globalnom tržištu znanja i tehnologija, kao i neizbežnih promena u nadmoćnom (po efikasnosti i efektivnosti) kapitalističkom društvu. Međutim, za uspeh na globalnom tržištu neophodna je bila i uspešna saradnja ne samo sa vodećim svetskim firmama, već i sa „globalnim igračima“ ili vodećim svetskim silama, u čemu je vlast u Srbiji tokom poslednjih 200 godina imala značajne uspone i padove.

2. RAZVOJ SVESTI O KVALITETU

Promene koje su se dešavale u Evropi u 19. i 20. veku, sa kojom je nerazvijena agrarna Srbija pokušavala da trguje od svog ponovnog stvaranja,

uticale su i na „državnike“ u Srbiji. Tako je Kneževina Srbija još 1873. godine donela Zakon o merama, kojim se pravno uređuje merni sistem i sprovođenje organizovane metrološke delatnosti. Kraljevina Srbija je bila jedna od 11 zemalja koje su 1883. godine osnovale Parisku uniju za zaštitu industrijske svojine, dok je Metrološkoj konvenciji pristupila još 1879. godine, da bi to mesto 1921. godine preuzela Kraljevina Jugoslavija [1].

Niz odredaba o kvalitetu gradnje kuća i varoši, na osnovu Sretenjskog ustava iz 1835. godine prema ukazu Knjaza Miloša ili Kaznitelnog zakonika za policajne prestupnike iz 1850. godine, svedoče o nastojanju vlasti u Srbiji da se urede neki tehnički propisi u skladu sa propisima razvijenih evropskih zemalja. Čak su zakonima o potpomaganju domaće industrije iz 1873. i 1898. godine bile predviđene i određene mere podsticaja koje su zadirale u kvalitet proizvoda i poslovanja.

U cilju zadovoljenja vojnih potreba Srbije, što na industrijskom nivou započinje osnivanjem Vojnotehničkog zavoda u Kragujevcu 1853. godine, dolazi do uticaja vojne industrije na razvoj mašinstva i na kvalitet proizvoda.

Prvi konstruktor alatnih mašina u Srbiji inž. Toša Selaković tim povodom piše u „Srpskom tehničkom listu“ 1890. godine: „Moderno naoružanje vojske stvorilo je u mašinstvu interesno polje rada. Strogi zahtevi koji se polažu naročito na tačnu izradu municije, izazvali su potrebu za pooštrenu eksaktnost u sklopu i dejstvu dotičnih specijalnih mašina, a ovo je opet uplivalo na to, da se uopšte dovede na viši stepen savršenstva i sama fabrikacija mašina alatljika“ [1]. Ovi i mnogi drugi podaci mogu se naći u objavljenim rezultatima projekta „Putevima inženjerstva u Srbiji – PINUS, koji je tokom 90-ih godina vodio prof.dr Vladimir Šolaja uz podršku Ministarstva za nauku i tehnologiju Srbije.

Posle Drugog svetskog rata bilo je neophodno skoro dve decenije za obnovu i izgradnju novih privrednih objekata u kojima su zapošljavani domaći stručnjaci, uz oslanjanje uglavnom na nemačku i francusku tehnologiju. Iako su u SFR Jugoslaviji praćena svetska iskustva u oblasti međunarodne standardizacije, sa ciljem da se obezbedi brža razmena roba i usluga na međunarodnom tržištu, naša privreda nije bila prepoznatljiva po visokom kvalitetu proizvoda. Ovaj problem je rezultat nekvalitetnog odvijanja poslovnih procesa, čije su posledice loša organizacija, visoki troškovi i niska produktivnost.

Promene društvenih odnosa u razvijenim zemljama nisu mogle zaobići Srbiju. Posle pada Berlinskog zida, raspada zajedničke države SFRJ početkom devedesetih godina, građanskog rata, a zatim i uvođenja sankcija „međunarodne zajednice“, Srbija se našla u jednom od najtežih

perioda svoga razvoja. Bilo je neophodno održati i unapređivati kvalitet proizvoda i upravljanja u industriji koja je otežano proizvodila i izvozila, a pri tom sačuvati naučni i stručni potencijal u obrazovanju, nauci i tehnološkom razvoju.

3. ORGANIZOVANJE NACIONALNOG POKRETA ZA KVALITET U SRBIJI

Srbija je, uprkos svemu, pratila promene u razvijenim zemljama, kako u privredi, tako i u nauci i tehnologiji, koje su bile sve dinamičnije poslednjih decenija prošlog veka. Evropa početkom 90-tih godina organizuje najveće regionalno tržište, ili "jedinstveno tržište Evropske unije". Uklanjaju se barijere kretanju proizvoda, kapitala i ljudi za zemlje članice EU, ali se uvode tehničke prepreke za sve proizvode koji moraju da zadovolje harmonizovane tehničke propise EU. Privreda Srbije se našla pred ozbiljnim zadacima. To je bio izazov i za našu nauku i struku.

Vlade zemalja članica EU su tokom 80-ih godina ozbiljno i organizovano pripremale svoje privrede za poslovanje na "jedinstvenom ili unutrašnjem evropskom tržištu". Takav odgovoran pristup u najrazvijenijim zemljama predstavljao je posebnu inspiraciju da Ministarstvo za nauku i tehnologiju Srbije pripremi naš nacionalni program za unapređenje kvaliteta. Dobar uzor je bio program Ministarstva trgovine i industrije Velike Britanije "Promemoriya za Euro'92", koji se navodi u knjizi Program Vlade Republike Srbije za unapređenje kvaliteta – Strategija i realizacija [1], u poglavlju "3. Evropska integracija".

Početkom 90-tih godina prošlog veka u Ministarstvu za nauku i tehnologiju Srbije dolazi i do značajnih unapređenja naučne i tehnološke politike u odnosu na razvoj i korišćenje novih znanja i njihove primene u privredi, uz oslanjanje na sopstvene naučne i stručne potencijale. Kao rezultat te politike, sredinom 1993. godine usvaja se novi Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti, a u skladu sa njim, Politika naučnog i tehnološkog razvoja Srbije, sa nizom pratećih dokumenata [2]. Osnovna ideja nove naučne i tehnološke politike je bila – finansiranje projekata u oblasti nauke i tehnološkog razvoja u cilju unapređivanja ukupnog privrednog i društvenog razvoja zemlje koristeći sopstvena iskustava i ostvarene rezultate.

Ministarstvo za nauku i tehnologiju Srbije je pripremiло i predložilo "Program Vlade Republike Srbije za unapređenje kvaliteta" koji je usvojen decembra 1992. godine. Formiranjem Republičkog Saveta za kvalitet 27. maja 1993. započinje njegova realizacija u saradnji sa Privrednom komorom Srbije, posebno sa njenim Odborom za uvođenje sistema kvaliteta i tehnološki razvoj, koji je i formiran u cilju podrške ovom Vladinom

programu. Ovaj datum se može smatrati početkom organizovanog delovanja Nacionalnog pokreta za kvalitet u Republici Srbiji. Krajnji cilj je bio postizanje veće konkurentnosti privrede na tržištu EU tokom procesa integracije Srbije u EU.

Prvi saziv Saveta za kvalitet imao je 21 člana u čijem sastavu su bili predstavnici: ministarstava, saveznih zavoda za standardizaciju i metrologiju, Privredne komore Srbije i eksperti iz privrede i nauke u ovoj oblasti. Na svojoj prvoj sednici Savet je usvojio Poslovnik o radu i Pravilnik o načinu korišćenja sredstava budžeta za podsticanje unapređenja kvaliteta i sistema menadžmenta. Na svakoj sednici su vođeni zapisnici koje je Savet usvajao na narednoj sednici, čime je obezbeđena transparentnost svih aktivnosti [1].

Ovaj Program Vlade Srbije naišao je na izuzetan odziv u privredi i društvu. U njegovoj realizaciji je učestvovalo nekoliko hiljada preduzeća i desetine hiljada stručnjaka. Na taj način je, još početkom devedesetih godina, ukazano na suštinu pripreme Srbije za integraciju u EU kao najvećeg privrednog partnera u okruženju. Tvrdnja da je Srbija trasirala put ka EU tek posle 2000. godine pokazuje potpuno nepoznavanje razvoja u Srbiji i nerazumevanje suštine evropskih integracija, pa kritika "svega iz devedesetih" ima jedino za cilj političku promociju kritičara, bez bilo kakvog njihovog doprinosa uspehu Srbije u zadovoljavanju tri "Kopenhagenska kriterijuma" koje moraju ispuniti sve zemlje kandidati za EU.

Početkom 1993. godine sličan Program usvaja i Vlada Crne Gore. Izuzetno uspešna saradnja dva republička Saveta za kvalitet u poslednjoj deceniji XX i početkom XXI veka imala je za cilj pripremu i privrednih organizacija i državne uprave za poslovanje na unutrašnjem tržištu EU, uključujući niz zajedničkih aktivnosti.

Privredni potencijal Republike Srbije 1993. godine, sa velikim brojem preduzeća u svim delatnostima i svim oblicima svojine, predstavljao je važan resurs za budući razvoj [1]. Registar naučno-istraživačkih organizacija u Ministarstvu za nauku i tehnologiju Srbije, na osnovu novog Zakona o naučno-istraživačkoj delatnosti, sadržao je polovinom 1995. godine: 55 instituta (najmanje: 10 dr-nauka u naučnom zvanju i 10 Mr-nauka); 14 instituta u sastavu preduzeća (najmanje: 3 dr-nauka u naučnom zvanju i 5 Mr-nauka); 25 istraživačko razvojnih jedinica u sastavu preduzeća (najmanje: 1 dr-nauka u naučnom zvanju i 2 Mr-nauka); 6 univerziteta sa ukupno 80 fakulteta i Srpska akademija nauka i umetnosti [2].

Na projektima (osnovnim naučnim, strateškim tehnološkim i inovacionim) koje je finansiralo Ministarstvo u ovom periodu je bilo angažovano u proseku 14.000 – 15.000 istraživača. Pored toga finansirano je pomoćno istraživačko osoblje,

izdavanje NI - publikacija, učešće na naučnim i stručnim skupovima u zemlji i inostranstvu, nabavka istraživačke opreme, izrada prototipova proizvoda, podsticanje mladih talenata i odgovarajućih nevladinih stručnih i naučnih udruženja i druge aktivnosti, uključujući aktivnosti Saveta Republike Srbije za kvalitet. U periodu od 1993. do kraja 1996. godine Budžet Ministarstva za nauku i tehnologiju je dostizao skoro 1% BDP Srbije (od 0,8 – 0,95% BDP), odnosno blizu 4,5% Budžeta Vlade Republike Srbije. Ovo ukazuje na značajan razvojni potencijal Srbije, ali i na odgovornost države za njegovo korišćenje.

Bitni razlozi donošenja Programa Vlade Republike Srbije za unapređenja kvaliteta su bili: nepovoljno stanje u oblasti upravljanja i rukovođenja (sistema menadžmenta), posebno nizak nivo kvaliteta proizvoda (što je utvrđeno prethodnim istraživanjima), trgovinske barijere EEZ koje se uvode od 01. 01. 1992. godine primenom obaveznog harmonizovanog evropskog tehničkog zakonodavstva, uverenje da kvalitet postaje najvažniji tržišni faktor i da sistem menadžmenta kvalitetom predstavlja najviši domet u upravljanju preduzećem i bitan faktor u pripremi nacionalne privrede za tržišnu utakmicu.

Sušтина novog koncepta unapređenja rukovođenja i upravljanja u preduzećima, u skladu sa međunarodnim standardima za sisteme kvaliteta serije ISO 9000, sadržana je u sledećem [1]:

1. Sve funkcije u preduzeću (kao i u Vladi Srbije) moraju aktivno i koordinirano da učestvuju u ostvarivanju ciljeva preduzeća (Vlade), što obuhvata politika rukovodstva - odnosno direktora preduzeća (ili nacionalna strategija Vlade).
2. Težište delovanja se pomera prema ranijim fazama u procesima: razvoj, projektovanje, ispitivanje, odnosi sa isporučiocima, statističke metode, obuka zaposlenih, dok je cilj preventiva u obezbeđenju kvalitetnih i bezbednih proizvoda (odnosno usluga).
3. Naglašena komponenta ekonomičnosti, tako da kvalitet postaje tehničko-ekonomski problem koji se tiče ukupne efikasnosti i efektivnosti privređivanja, pa je zato i važan društveni zadatak.
4. Potpuno zadovoljavanje zahteva kupaca (odnosno građana) koji su najvažniji arbitar, što predstavlja izuzetno značajnu poslovnu i tržišnu komponentu kvaliteta.

Sprovođenje usvojene strategije realizovano je na osnovu godišnjih programa rada Saveta, a krajem svake kalendarske godine o tome su dostavljani izveštaji Vladi Republike Srbije, uključujući program za narednu godinu [1,7]. Primera radi, navodi se usvojeni program Saveta

za kvalitet za 1994. godinu, koji ilustruje sveobuhvatnost planiranih aktivnosti.

1. Obezbeđenje stručne i finansijske podrške preduzećima za uvođenje sistema kvaliteta.
2. Stručna i finansijska podrška preduzećima pri sertifikaciji sistema kvaliteta.
3. Usvajanje programa i planova obrazovanja za direktore preduzeća i realizacija seminara u saradnji sa Privrednom komorom Srbije i regionalnim komorama.
4. Razrada dopunskih programa obrazovanja za kvalitet za sve nivoe obrazovanja (osnovno, srednje, više, visoko, specijalističko) u saradnji sa Prosvetnim savetom Republike Srbije i univerzitetima, u cilju njihovog prihvatanja i uvođenja u programe za školsku 1994/95. godinu.
5. Definisavanje mreže ovlašćenih organizacija (akreditovanih) za:
 - atestiranje proizvoda;
 - sertifikaciju sistema kvaliteta;
 - osposobljavanje kadra za ocenjivanje sistema kvaliteta;
 - pregled etalona, merila i referentnih materijala.
6. Izrada koncepta sistema zaštite domaćeg tržišta od proizvoda (domaćeg i uvoznog porekla) koji ne zadovoljavaju standarde kvaliteta i organizovanje odgovarajućih inspeksijskih službi, uvažavajući postojeća rešenja i svetska iskustva.
7. Izrada predloga novog sistema motivacije preduzeća za uvođenje sistema kvaliteta, uključujući mere poreske politike.
8. Saradnja na pripremi i usvajanju programa za unapređenje kvaliteta na nivou SRJ u cilju koordinacije i stvaranja jugoslovenske mreže atestnih laboratorija, metrološke baze i formiranja Jugoslovenskog akreditacionog tela za sprovođenje programa sertifikacije i aktivnosti na obezbeđenju međunarodnog priznavanja nacionalnih sertifikata.
9. Praćenje i analiza programa za uvođenje sistema kvaliteta u javnim preduzećima, koja će po odluci Vlade podneti Savetu za kvalitet svoje programe do 31. maja 1994. godine, ocena i izrada izveštaja za Vladu.
10. Priprema i raspisivanje II poziva (u prvoj polovini 1994. godine) za podsticanje uvođenja sistema kvaliteta u preduzećima, izvođenje programa obrazovanja i učešće u troškovima sertifikovanja. Obrada prijava, donošenje i sprovođenje odluka do kraja 1994. godine.
11. Aktivnosti na medijskoj popularizaciji i sistematskom obaveštavanju šire javnosti o

delatnostima na unapređenju i uvođenju sistema kvaliteta i o značaju tih aktivnosti.

12. Izrada predloga programa za uvođenje sistema kvaliteta u društvene delatnosti i državnu upravu.

Rezultati delovanja Saveta za kvalitet Republike Srbije i shvatanja njegove uloge u društvu i razvoju tržišne privrede, mogu se posmatrati u tri vremenska perioda: Faza I – od 1993. do 1998. godine, Faza II - od 1998. do 2002. godine i Faza III - od 2002. do danas.

Faza I

Navode se samo značajniji rezultati ostvareni u periodu od 1993. do maja 1998. godine:

- Sprovedena su 4 konkursa za podsticanje uvođenja i sertifikacije sistema kvaliteta u privredi Srbije.
- Na osnovu objavljenog konkursa odabrano je i štampano pet stručnih publikacija domaćih autora koje su besplatno deljene učesnicima na seminarima za najviše rukovodstvo i stručnjake u privredi radi uspešnog uvođenja sistema kvaliteta u skladu sa serijom standarda ISO 9000.
- U saradnji sa PKS i regionalnim privrednim komorama domaći stručnjaci i konsultanti su održali 30 besplatnih seminara za najviše rukovodioce i stručnjake u privredi.
- Blizu 2.000 preduzeća je učestvovalo na četiri objavljena konkursa sa svojim detaljno pripremljenim programima uvođenja sistema kvaliteta. Savet je prihvatio i finansirao realizaciju programima u 468 preduzeća, a do kraja 1998. godine bilo je spremno za sertifikaciju ili je sertifikovalo svoj sistem kvaliteta skoro 300 preduzeća.
- Podržana je ideja „Poslovne politike“ i časopisa „Kvalitet“ o dodeli nagrade za kvalitet „Oskar kvaliteta“, koja se od 1995. godine dodeljuje kao Nacionalna nagrada za kvalitet (kasnije i za poslovnu izvrsnost). Autor kriterijuma je Vladimir Simić, vodeći konsultant u oblasti obrazovanja za kvalitet, a Predsednik Saveta za kvalitet RS bio je u prve tri godine predsednik Žirija za dodelu ove nagrade koja je dobitnicima uručivana na Svetski dan kvaliteta.
- Podržavane su aktivnosti naučnih i stručnih asocijacija (posebno Jugoslovenskog udruženja za standardizaciju i kvalitet – JUSK) u organizovanju naučnih i stručnih skupova u oblasti unapređenja kvaliteta (2-3 skupa godišnje), kao i učešće domaćih stručnjaka na skupovima u inostranstvu u skladu sa Pravilnikom Ministarstva za nauku i tehnologiju.

- Vlade Republike Srbije u periodu 1993. – 1998., prihvatale su godišnje izveštaje Saveta za kvalitet i predlagane programe, uz visoke ocene ostvarenih rezultata.
- Ostvorena je veoma uspešna saradnja sa Svetom za kvalitet Crne Gore, pa je između ostalog zajednički pripremljen predlog novog Zakona o standardizaciji (usvojen 1996. godine), kojim je obezbeđen dalji razvoj institucija infrastrukture kvaliteta i osnivanje Jugoslovenskog akreditacionog tela – JUAT u skladu sa principima organizovanja institucija infrastrukture kvaliteta Evropske unije.
- U ovom periodu iz budžeta Ministarstva za nauku i tehnologiju izdvojeno je preko 5,5 miliona DM (u dinarima) za programe podsticanja unapređenja kvaliteta.

Faza II

Formiranjem „Vlade narodnog jedinstva“ marta 1998. godine (SPS – JUL – SRS), u Ministarstvu za nauku i tehnologiju je obrazovan novi Savet za kvalitet (predsednik je bio prof. dr Slobodan Smiljanić, pomoćnik ministra, izuzetan stručnjak u oblasti organizacije preduzeća i upravljanja kvalitetom). Budžetska sredstva Ministarstva za finansiranje nauke i tehnološkog razvoja su smanjena za blizu tri puta u odnosu na prethodni period, a Predsednik Saveta za kvalitet nije imao podršku tadašnjeg Ministra za nauku i tehnologiju u pogledu šire aktivnosti. Predsednik Saveta je pokrenuo izradu tipskih dokumenata sistema kvaliteta (prema ISO 9001) za naučnoistraživačke organizacije i fakultete. Dokumenta su završena i u elektronskoj formi (na CD) dostavljena ovim organizacijama. Obnovljeni su zahtevi za uvođenje sistema kvaliteta u javnim preduzećima, ali nije došlo do očekivanih rezultata pošto po oceni vlasnika (države) to nije bio prioritet?!

Faza III

Posle takozvanih „demokratskih promena“ (oktobra 2000. godine), formirana je „prelazna vlada“, da bi januara 2001. godine u Vladi Zorana Đinđića, u okviru Ministarstva za nauku i tehnologiju za predsednika Saveta za kvalitet bio postavljen prof. dr Ljubiša Papić, pomoćnik ministra i priznati stručnjak u oblasti kvaliteta i pouzdanosti. Na žalost, prof. Papić je posle kraćeg vremena dao ostavku zbog izostanka podrške realizaciji Programa za unapređenje kvaliteta. U 2002. godini u potpunosti prestaju sve aktivnosti Saveta Republike Srbije za kvalitet. Istovremeno, sredstva koja se od 2001. pa do danas izdvajaju za nauku i tehnologiju sve su manja i kreću se od 0,2 do 0,3% BDP – što je neshvatljivo nizak nivo koji pokazuje odnos vlasti prema nauci i sopstvenom razvoju u privredi.

Značajno smanjenje podrške finansiranju naučnog i tehnološkog razvoja od strane svih vlada Republike Srbije posle 2000. godine, kao i katastrofalno sprovedena privatizacija privrede, pokazuju da je to u značajnoj meri dovelo do smanjivanja konkurentnosti i usporavanja procesa pripreme privrede Srbije za punopravno članstvo zemlje u Evropskoj uniji [7,8,9]. Takođe, u tom periodu dolazi do velikog porasta nezaposlenosti – posebno diplomiranih stručnjaka sa tehničkih fakulteta, što ubrzava njihov intenzivniji odlazak iz zemlje.

U periodu do 2004. godine Jugoslovensko udruženje za standardizaciju i kvalitet – JUSK bilo je veoma aktivno u obe republike SRJ. Osnovan je veliki broj podružnica koje su okupljale zainteresovane stručnjake u skoro svim većim gradovima: Kragujevcu, Podgorici, Kruševcu, Gorjem Milanovcu, Subotici, Čačku, Kikindi, Novom Sadu, Nišu i drugim mestima. Tokom 2004. godine osnivaju se republička udruženja u Srbiji i u Crnoj Gori, pa nakon izdvajanja Crne Gore iz zajedničke države 2006. godine, tradiciju i delovanje JUSK-a preuzima Asocijacija za kvalitet i standardizaciju Srbije – AQS (registrovana u Kruševcu) u saradnji sa Centrom za kvalitet na Fakultetu inženjerskih nauka u Kragujevcu. Podružnica u Kruševcu 1998. u saradnji sa JUSK-om pokreće već tradicionalno savetovanje [3,10], a Centar za kvalitet na Fakultetu inženjerskih nauka u Kragujevcu u saradnji sa AQS preuzima dugogodišnju tradiciju održavanja nacionalnih konferencija koje je ranije organizovao JUSK [6]. Realizuje se veoma uspešna saradnja AQS i Centra za kvalitet u Kragujevcu sa Društvom za kvalitet i standardizaciju Crne Gore – DSKCG, koje koordinira Centar za kvalitet na Mašinskom fakultetu u Podgorici. Od 2007. godine AQS i Centar za kvalitet u Kragujevcu u saradnji sa DSKCG i Centrom za kvalitet u Podgorici zajednički izdaju međunarodni časopis „International Journal for Quality Research“ i organizuju zajedničke nacionalne i međunarodne skupove, sa težnjom da uspostave saradnju sa sličnim asocijacijama u regionu.

4. REINŽENJERING NACIONALNOG POKRETA ZA KVALITET U SRBIJI

Oporavak Srbije može se pokrenuti samo osmišljenom dugoročnom strategijom oslanjanja na sopstvene snage, a pre svega na tehničko – tehnološke nauke, a ne finansiranjem visokog obrazovanja radi izvoza školovanih mladih ljudi - već sa ciljem njihovog zapošljavanja u privredi.

Činjenice o razvoju nacionalnog pokreta za kvalitet u Srbiji u proteklih 25 godina ukazuju da

je potreban njegov „reinženjering“ radi povećanja konkurentnosti naših proizvoda i integracije u EU.

Potrebno je da Vlada osnuje stručno, multidisciplinarno savetodavno telo, čiji naziv bi mogao biti „Savet Srbije za konkurentnost“. Osnovni uslov je da se u ovom telu angažuju iskusni stručnjaci a ne političari, koji bi prihvatili stručnu i moralnu odgovornost za predloge koje upućuju Vladi.

Uslov za uspeh Srbije u “promenama koje su zahvatile kapitalistički svet [12]” jeste, takođe, odluka Vlade da što pre reanimira ili formira nove nacionalne institute u strateškim oblastima razvoja Srbije, kako bi se dugoročno izgradila “sopstvena baza znanja”. Za to su potrebni “inteligentni državnici”, koji bez sujete shvataju neophodnost angažovanja domaćih stručnjaka radi bržeg razvoja zemlje i uspeha čitavog društva.

Ni jedan “ekonomski biznis forum”, bez suštinskog poznavanja i korišćenja tehničkih znanja, prirodnih i ljudskih resursa, ne može biti od koristi ukoliko ne postoji jasna **Strategija razvoja privrede** radi aktiviranja prioriternih razvojnih resursa kojima Srbija mora da upravlja:

- 1) poljoprivreda i proizvodnja hrane,
- 2) mašingradnja i proizvodne tehnologije,
- 3) građevinarstvo i proizvodnja građevinskih materijala,
- 4) energetika i rudarstvo,
- 5) saobraćajna infrastruktura i proizvodnja saobraćajnih sredstava i
- 6) informacione tehnologije i komunikacije.

Insistiranje samo na stranim investicijama, koje zapošljavaju uglavnom manje obrazovanu i jeftinu radnu snagu, pokazalo se pograšnim i kod nas i u svetu. Izjava bivšeg predsednika Saveta stranih investitora u Srbiji (gospodina Jonsena), data 2012. godine, potvrđuje ispravnost ove tvrdnje: „Pogrešno je čekati da se ogroman novac slije u zemlju da bi se obezbedio rast. Takvim ponašanjem samo se prikriva nedostatak sposobnosti ili volje da se stvore uslovi za zdravo poslovanje. Umesto što se očekuje da odnekud stignu neke ogromne pare, treba motivisati ovdašnje ljude da potvrde neospornu sposobnost i kreativnost.“ [8].

Značaj sopstvenog razvoja naglašava se i u Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije u 2013. Navodi se da u oblasti istraživanja i inovacija u Srbiji nivo ulaganja stagnira oko 0,5% BDP (stvarno je manji od 0,3 BDP), što je ispod nacionalnog cilja navedenog u Strategiji naučnog i tehnološkog razvoja Srbije za period 2010-2015, a daleko ispod cilja EU do 2020 od 3% BDP. U zaključku se konstatuje da su javna i privatna ulaganja u istraživanje i dalje niska, a nacionalne istraživačke kapacitete treba poboljšati. Prva rečenica u uvodnom delu ovog Izveštaja glasi:

„Komisija redovno izveštava Savet i Parlament o napretku koji su učinile zemlje Zapadnog Balkana ka evropskim integracijama, ocenjuje njihove napore u skladu sa kriterijumima iz Kopenhagena i uslovima koji proističu iz Procesu stabilizacije i pridruživanja“! [8]. Ozbiljan problem za našu privredu, uključujući i uvoz i izvoz proizvoda, jeste generalna ocena i u Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije u 2014. „da su pripreme u oblasti slobodnog kretanja roba umereno napredovale i da je potrebna bolja koordinacija između infrastrukture kvaliteta i tržišnog nadzora“.

Kopengagenski kriterijum broj 2: „da zemlja ima zdravu tržišnu privredu“ - predstavlja najvažniji zadatak od interesa za Srbiju. Ostala dva kriterijuma (1: „da ima stabilne institucije koje garantuju demokratiju, vladavinu prava i poštovanje ljudskih i manjinskih prava“; i 3: „da preuzme u celini pravne tekovine EU (*Aquis Communautaire*) i da se obaveže da će slediti ciljeve EU“) su politički i organizacioni.

Srbija bi, zajedno sa pokrajinom Kosovo i Metohija, teško ispunila sva tri Kopenhagenska kriterijuma u narednih 30 godina. Stav Srbije da ne priznaje nezavisnost pokrajine koja je „trenutno“ pod nadzorom međunarodne zajednice, skraćuje sprovođenje reformi u Srbiji na 5 do 6 godina, dok bi pokrajina Kosovo i Metohija, uz pomoć međunarodne zajednice i Srbije, mogla biti u EU u narednih 10-15 godina [8]. Izvoz industrijskih proizvoda predstavlja ključ reformi u Srbiji [9].

Kao posledica uobičajene sprege „ekonomisti-političari“, logična je i izjava predsednika Vlade Srbije na skupu ekonomista 03.03.2015. na „Kopaonik biznis forumu 2015“ koji kaže: „Namamo ideje, nemamo projekte. Ne znamo i kada imamo pare kako da ih potrošimo“. Na istom tom skupu Ministar finansija Vlade Srbije priznaje: „Kako da se vratimo tome da ljudi žive od rada kada nema onih koji treba da pokažu šta i kako da se radi“. A ambasador SAD u Srbiji Majkl Kirbi (takođe na ovom skupu) ocenjuje da: „Vlada Srbije treba da se fokusira tako da novac troši na mudar način, što znači da se pospeši izvoz robe, umesto izvoza mladih ljudi. Čini mi se da vi najviše izvozite mlade ljude. Treba da nađete način da ih zadržite, a da drugu robu izvozite što više“. I ovo potvrđuje značaj podrške Vlade sopstvenoj nauci i razvoju kako bi Srbija imala konkurentne proizvode za svetsko i evropsko tržište.

Pogrešna politika Srbije posle 2000. godine da smanji preko tri puta sredstva za finansiranje nauke i tehnološkog razvoja, posebno u samostalnim institutima i istraživačko-razvojnim jedinicama u privredi kojih skoro da nema, a treba da budu veza između fakulteta, instituta i privrede, dovodi do porasta nezaposlenosti mladih i obrazovanih stručnjaka. Čak je i jedan od prvih

ministara za nauku i tehnologiju Srbije posle 2002. godine osnovao privatni fakultet – a ne istraživački institut. Logično je pitanje (na zapadu kao i ovde) - koliko ovaj “biznis” dovodi do rasta zaposlenja obrazovanih mladih ljudi i gde?

Takođe, ministri koji su posle 2000-te godine vodili nauku i tehnološki razvoj, privredu, ekonomiju i privatizaciju, snose odgovornost za katastrofalne rezultate u njihovim resorima. Vlada, konačno, mora pokrenuti ispitivanje odgovornosti za ogromnu štetu u proteklom decenijama. Zašto Savet Republike Srbije za kvalitet ne postoji od 2002. i da li je potreban njegov “reinženjering”?

Obrazovanje, a posebno univerzitetsko, mora biti u funkciji potreba zemlje za stručnjacima u određenim strateškim oblastima razvoja, a pre svega kao podrška razvoju privrede.

U cilju uspešnijeg razvoja Srbije ekonomisti bi morali (a to ne čine) da iznesu rezultate analize ogromnih gubitaka koje ima Srbija svake godine zbog školovanja ljudi koje ne može da zaposli u svojoj privredi, da doprinesu da se definišu profili obrazovanja za narednu deceniju, da se rangiraju državni i privatni fakulteti na osnovu potražnje za njihovim “proizvodima” – analizirajući odnos broja diplomiranih studenata ili srednjoškolaca prema broju zaposlenih, broj upisanih prema broju diplomiranih koji su nezaposleni, broj diplomiranih prema broju onih sa kojima fakulteti održavaju komunikaciju, da analiziraju potrebe privrede za određenim profilima obrazovanja i sl. Ovi podaci bi pokazali stepen neracionalnosti obrazovanja u Srbiji, kvalitet diplomaca ili škola na osnovu ostvarenih rezultata, kako bi se zatim sprovele neophodne promene u svim vidovima obrazovanja u Srbiji.

Da bi se realizovao uspešan reinženjering „Nacionalnog pokreta za kvalitet u Srbiji“, neophodno je koristiti prethodna iskustva. Te rezultate i činjenice, sa velikim brojem stručnih radova, preko 25 godina beleži na svojim stranicama i časopis „Kvalitet“ (danas „Kvalitet & izvrsnost“), pa glavna urednica Evica Milić, izuzetna novinarka i hroničar ovog pokreta, zaslužuje posebno pominjanje i našu zahvalnost zbog dokumentovanja razvoja Pokreta za kvalitet i u Srbiji i u Crnoj Gori.

5. ZAKLJUČAK

Početakom devedesetih godina prošlog veka, intelektualci, poslovni ljudi (menadžeri), istraživači i stručnjaci u Srbiji angažovani na razvoju proizvoda, proizvodnji i plasmanu, pod uticajem globalnih procesa i promena u organizovanju evropskog tržišta, imali su jasnu viziju puta kojim Srbija mora da se kreće u budućnosti ka evropskim integracijama.

Tokom devedesetih godina vladavine Srbije su podržavale usvojeni Program za unapređenje kvaliteta iz 1992. godine, koji je pokrenuo stvaranje Nacionalnog pokreta za unapređenje kvaliteta i mobilisao preko 2000 organizacija i desetina hiljada stručnjaka u njegovoj realizaciji.

Vlada Srbije treba da koristi iskustva drugih evropskih zemalja u rukovođenju i upravljanju razvojem (primer Engleske), ali se sa još većom pouzdanošću može osloniti na znanja koja poseduju domaći stručnjaci. Predlozi Saveta Srbije za kvalitet iz devedesetih godina o uvođenju sistema menadžmenta kvalitetom u sva ministarstva Vlade Srbije i lokalnu upravu na bazi međunarodnih standarda ISO 9001 (kao i saveti gospodina Blera preko "delivery units"), dali bi još bolje rezultate u upravljanju procesima u svim ministarstvima i javnim preduzećima, polazeći od postavljenih ciljeva Vlade (u ekspozu Premijera), preko planiranja, prećenja realizacije usvojenih zadataka, preispitivanja realizacije preuzetih obaveza i definisanje odgovornosti u utvrđenim rokovima, pa do njihove realizacije.

Rezultati su jedino merilo uspeha, a oni su vidljivi i prihvatljivi samo ukoliko ljudi bolje žive. Vlada bi trebalo da promovise jasne nacionalne ciljeve (na primer uspešna integracija Srbije u EU uz viši nivo kvaliteta života i vladavinu prava). U našem interesu je da takva integracija bude ostvarena kada naša privreda bude spremna za poslovanje na konkurentnom i uređenom tržištu EU. Tako će članstvo Srbije u EU zavistiti, pre svega od nas, a ne od čekanja nečije dobre volje zbog drugih zasluga.

Političar - državnik može biti uspešan samo ukoliko pruža šansu drugim ljudima da rade ono što najbolje znaju, kako bi ukupne rezultate mogli da osele svi građani. To je moguće postići u kraćem roku izgradnjom "sopstvene baze znanja" u strateškim oblastima razvoja Srbije, čime se obezbeđuje "sposobnost transformacije ka društvu znanja i društvu organizacija".

Konačno, naš cilj ne sme biti „prijem u EU“ samo iz političkih razloga, već osposobljavanje nacionalne privrede da ima konkurentne proizvode koje može da plasira na „jedinostvenom tržištu EU“ – jer samo tako možemo prživeti u ujedinjenoj Evropi. Za to je neophodna organizovana država.

LITERATURA

- [1] Uzunović, R., Jakšić, B., "Program Vlade Republike Srbije za unapređenje kvaliteta – Strategija i realizacija", JUSK, Beograd, 1994, 190 strana.
- [2] „Nauka i tehnološki razvoj u Republici Srbiji – politika, analize, dokumenti“, urednik dr Ratko Uzunović, Ministarstvo za nauku i tehnologiju Republike Srbije, Beograd, 1997. 170 strana.
- [3] Uzunović, R., Majstorović, V., Punoševac, Z., "Sistem kvaliteta – uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost", priprema Zbornika I savetovanja, JUSK, TRAYAL korporacija, Kruševac, 27.11.1998, strana 40.
- [4] Uzunović R., Perović M., Jakšić B., "Politika i strategija unapređenja kvaliteta na državnom nivou", časopis „Kvalitet“, godina VIII, No 3-4, 1998, strana 2-5.
- [5] Uzunović, R., "Uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost – deset godina posle", X naučno stručni skup Sistem kvaliteta – uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost, Asocijacija za kvalitet i standardizaciju Srbije - AQS, Zbornik, Kruševac, 29-30.11.2007, strana 14-17.
- [6] Lazić, M., "Pokret za kvalitet u Srbiji – doprinos Centra za kvalitet u Kragujevcu", Fakultet inženjerskih nauka, Centar za kvalitet, Kragujevac, 2012.
- [7] Uzunović, R., "Dvadeset godina od usvajanja Programa Vlade Srbije za unapređenje kvaliteta", časopis „Kvalitet & izvrsnost“, godina I, Broj 9-10, 2012, strana 11-16.
- [8] Uzunović, R., "Da li reforme u Srbiji moraju biti bolne i spore", XV naučno stručni skup Sistem kvaliteta – uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost, AQS Srbije, Zbornik, Kruševac, 28-30.11.2013, str. 34-40.
- [9] Uzunović, R., "Izvoz industrijskih proizvoda – ključ reformi", XVI naučno stručni skup Sistem kvaliteta – uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost, AQS Srbije, Zbornik, Kopaonik, 10-12.12.2014, st. 46-53.
- [10] Punoševac, Z., "Sistem kvaliteta – uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost", Monografija, AQS Srbije, Kruševac, 2013, 120 strana.
- [11] Cvetanović O., "Dve decenije nagrade Oskar kvaliteta – odrazi promena" Kvalitet & izvrsnost, Godina III – Broj 11-12-2014, Beograd, 2014, strana 27-33.
- [12] Drucker, F. P., "Post kapitalističko društvo", Grmeč – Privredni pregled, Beograd, 1995, 220 strana.